

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.67>

В. І. Халавка

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0009-0002-2362-5292

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ В ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Актуальність статті полягає в тому, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є важливою складовою загальної політики держави у сфері кримінальної юстиції та правопорядку, оскільки виконує не лише каральну функцію, а й сприяє виправленню та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини. Одним із ключових суб'єктів реалізації даної політики є слідчі ізолятори, діяльності яких знаходить своє зовнішнє об'єктивне відображення у низці форми, реалізація яких обумовлює необхідність використання спеціального набору інструментів та засобів, тобто методів. Мета статті полягає у формуванні характеристики форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, надано характеристику ключовим формам та методам діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Акцентовано увагу на тому, що вибір тієї чи іншої форми діяльності безпосередньо залежить від конкретного завдання, що має бути реалізовано, а також від об'єктивних чинників, що впливають на обставини, в яких має бути реалізовано цю форму. Зроблено висновок, що під формами діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань доцільно розуміти встановлені адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативно-розшукових та інших заходів, які реалізуються ними в межах компетенції та повноважень, та які спрямовані на досягнення однієї чи декількох завдань. Наприклад, при реалізації завдань з охорони засуджених застосовуються форми ізоляції різних категорій таких осіб, форма провадження режиму перебування таких осіб в слідчому ізоляторі, тощо. В свою чергу методи слід охарактеризувати як визначені адміністративно-правовими актами прийоми та способи реалізації окремих завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Методи мають відповідати формам їх реалізації. При реалізації форм можливо комбінування декількох методів, залежно від завдань та обставин, в яких вони реалізуються.

Ключові слова: форми, методи, слідчі ізолятори, державна політика, виконання кримінальних покарань.

Актуальність теми. Державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є важливою складовою загальної політики держави у сфері кримінальної юстиції та правопорядку, оскільки виконує не лише каральну функцію, а й сприяє виправленню та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини. Одним із ключових суб'єктів реалізації даної політики є слідчі ізолятори, діяльності яких знаходить своє зовнішнє об'єктивне відо-

браження у низці форми, реалізація яких обумовлює необхідність використання спеціального набору інструментів та засобів, тобто методів. Тож, форми та методи розкривають фактичний зміст діяльності СІЗО у відповідному напрямку. А відтак, правильне розуміння значення категорій «форма» і «метод» дозволить зрозуміти їх взаємозв'язок та загальну роль у адміністративно-правовому статусі слідчих ізоляторів як суб'єктів реалізації державної

політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені діяльності слідчих ізоляторів в Україні, досліджувались у працях: І.М. Даньшина, В.М. Дрьоміна, В.Я. Конопельського, І.М. Копотуна, І.І. Митрофанова, М.І. Мичка, М.В. Романова, О.О. Шкути та багатьох інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Саме тому метою статті є: надати характеристику формам та методам діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження, варто відзначити, що взагалі, форма є зовнішнім проявом реалізації функціональних повноважень слідчих ізоляторів щодо втілення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зважаючи на доволі широке коло завдань суб'єктів, які проваджують управлінську діяльність, форми їх діяльності прийнято класифікувати за різними критеріями. Так, Н.О. Рунова до форм управління державною службою відносить такі: 1) правові (видання нормативно-правових актів із питань управління та функціонування інституту державної служби уповноваженими на те суб'єктами управління державною службою); 2) організаційні або неправові (проведення контролю ефективності державної служби, перевірки та оцінювання результатів діяльності державних службовців, різноманітні наради із питань державної служби, оперативні, організаційні та матеріально-технічні заходи й т. п.); 3) організаційно-правові (різноманітні організаційні процедури у сфері вступу та проходження державної служби, із питань добору та підвищення кваліфікації кадрів, оцінки результатів діяльності державних службовців тощо) [1, с. 110]. Схожі погляди висловлюються й серед інших дослідників. Так, автори підручника

з адміністративного права також наполягають на тому, що нормативне врегулювання є формою управлінської діяльності. Конкретними прикладами форм управлінської діяльності називають такі дії, як: видання правового акту управління; прийняття будь-якого іншого рішення; розгляд скарги; проведення наради, ревізії; видача ліцензії; реєстрація підприємства; здійснення заходів контролю тощо [2, с. 396]. Приклади форм залежать від цілей, завдань та функціональної спрямованості діяльності суб'єкта, що їх реалізує. Вибір тієї чи іншої форми реалізації задач пов'язаний із необхідністю застосування певного методу її провадження.

У адміністративно-правовій літературі метод управління визначається приблизно однаково, як спосіб чи засіб впливу, досягнення цілей [2, с. 343]. Означене цілком відповідає логіко-семантичному розумінню категорії «метод». Разом із цим таке визначення не відображає специфіки методів в сфері адміністративної діяльності. Так, під методами управлінської діяльності суб'єкта публічної адміністрації А.Р. Терешко розуміє визначені нормами адміністративного права різноманітні засоби та способи впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою врегулювання суспільних відносин у визначеній сфері [3, с. 193]. Тобто, основною ознакою специфіки таких методів є їх закріплення адміністративно-правовими нормами, а також застосуванням суб'єктом, який має владний вплив по відношенню до об'єкта, з метою впорядкування відносин за його участі. Методи виявляються: у формах управління; через взаємодію суб'єктів і об'єктів управління; зв'язки, що між ними склалися. В них відбиваються воля держави, повноваження юридично-владного характеру, що належать виконавчим органам. Тому методи управління юридично оформлені, закріплені адміністративно-правовими нормами [2, с. 346].

Н.О. Рунова найбільш оптимальною класифікацію методів управління державною службою вважає за таким узагальнюючим критерієм, як сфера застосування: 1) загальні (методи переконання та примусу, адміністративного й економічного

впливу, нагляду та контролю, прямого й непрямого впливу, регулювання) та спеціальні методи (атестація, оцінювання результатів діяльності державного службовця тощо); 2) основні (переконання та ін.) та допоміжні методи (примус) управління державною службою. У свою чергу наведені вище групи методів управління державною службою авторка поділяє на відповідні підгрупи залежно від таких основних критеріїв: 1) ступеня управлінського впливу: адміністративно-правові, організаційні та процедурні; 2) внутрішньої природи вмотивованості діяльності державного службовця: економічні, соціально-психологічні, правові; 3) характеру управлінського впливу: методи прямого та непрямого впливу [1, с. 111].

Перелічені класифікаційні критерії можуть бути застосовані й щодо дослідження діяльності СІЗО в розглядуваній сфері. С.В Романцова, досліджуючи діяльність установ виконання покарання в контексті захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в цих установах, наполягає на тісному зв'язку цих питань з проблемами забезпечення дисципліни та запобігання корупції. Авторка наголошує, що у правовому механізмі забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі використовуються різні методи – це методи переконання, примусу, заборони, дозволи та приписи. Для досягнення конкретних результатів у справі зміцнення законності, необхідне поєднання різних методів і вдосконалення організації установ системи Державної кримінально-виконавчої служби [4, с. 537]. Погоджуючись з дослідницею, слід підкреслити, що для ефективної діяльності установ виконання покарання необхідним є комплексний підхід до застосування відповідних методів.

Говорячи про зв'язок форм і методів, слід погодитися з думкою Є.Ю. Бараш, який, характеризуючи форми і методи управління в Державній кримінально-виконавчій службі, зазначає, що вони обумовлені процесом практичного виконання функцій та завдань управління. Під організаційно-правовими формами автор розуміє здійснення компромісних та узгоджених варіантів дій, а також прийняття відпо-

відних актів суб'єктів та об'єктів управлінських відносин; під методом – сукупність взаємопов'язаних способів, прийомів і засобів цілеспрямованого впливу органів управління та їхніх посадових осіб у встановлених межах та відповідній формі на свідомість, волю і поведінку об'єктів управління, з метою досягнення цілей, вирішення завдань і здійснення функцій управлінської діяльності [5, с. 268].

Далі доцільно більш детально прослідкувати зв'язок форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Так, Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України зазначається, що пропускний режим установлює адміністрація СІЗО. Відвідування СІЗО – проходження осіб до зони, що охороняється, з метою ознайомлення з умовами тримання та праці ув'язнених і засуджених, проведення концертів, виступів, богослужінь тощо, спілкування з ув'язненими та засудженими, їх фото- і відеозйомки (за згодою), а також ознайомлення з умовами праці персоналу та функціонуванням об'єктів СІЗО [6]. Тож встановлення режиму допуску до СІЗО фактично є проявом такої форми, як видання акту управління.

До цього ж різновиду форм діяльності доцільно віднести й оформлення спеціальних дозволів представникам медіа для відвідування СІЗО та взаємодію з ними, яке здійснює Департамент, керівництво міжрегіональних управлінь або начальники СІЗО. Допуск представників медіа на територію СІЗО здійснюється на підставі такого дозволу, паспорта та редакційного посвідчення або іншого документа, що засвідчує належність до медіа [6]. Видача перепусток на певний період (місяць, квартал), затвердження графіків візитів для представників об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій, які на постійній основі беруть участь у виправленні і ресоціалізації засуджених [6] також є формою актів управлінського характеру. Для таких форм властивий дозвільний метод. Термін «дозвіл» має кілька значень. Це не лише метод, а й юридичний факт, що породжує, змінює або припиняє

правовідносини різної правової природи (адміністративні, цивільні, трудові), які нерідко є приватно-правовими та регулюються нормами цивільного, а не адміністративного права. Проте це не змінює адміністративно-правової природи дозволів, що надають можливість вчинення відповідних дій [7, с. 253].

Метод переконання, на погляд А.Р. Терешко, є одним з основних й охоплює складний процес різноманітних методів і полягає у додержанні встановлених правил. При цьому переконання є засобом профілактики правопорушень. Метод переконання реалізується й у сфері соціально-виховної роботи як цілеспрямованої діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [8]. Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання [8]. Отже, перелічені заходи є формами реалізації виправлення та ресоціалізації, вибір яких залежить від низки умов, врахування яких дозволяє вирішити названу задачу найбільш ефективно.

Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів зазначається, що соціально-психологічна та педагогічна допомога ув'язненим і засудженим в СІЗО спрямована на надання їм послуг правового та культурно-освітнього рівня, дотримання ними законів, виконання вимог режиму

тримання та правил поведінки, а також на психологічну підтримку. Надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги покладається на персонал соціально-психологічної служби СІЗО. Ув'язнені та засуджені не можуть бути примушені до отримання педагогічної допомоги та участі у відповідних заходах. Соціально-психологічна та педагогічна допомога ув'язненим і засудженим здійснюється у формі групових та індивідуальних бесід, просвітницької роботи на основі психолого-педагогічних принципів та методів [6]. Тож, одним із таких методів можна назвати профілактику, як комплекс заходів, спрямованих на недопущення умов, обставин, причин і чинників, які сприяють виникненню надзвичайних ситуацій (подій) у середовищі засуджених, і передбачають розробку та впровадження в практичну діяльність персоналу СІЗО посадових обов'язків, що включають алгоритм дій кожного з них на займаній посаді та механізм взаємодії між працівниками різних відділів на будь-який випадок [9].

Важливим методом, який застосовується під час реалізації СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є метод зобов'язань. Він реалізується у встановленні та додержанні умов тримання засуджених, обов'язках адміністрації та працівників СІЗО забезпечувати реалізацію прав засуджених та ув'язнених. Також цей метод знаходить прояв і у реалізації встановлених зобов'язань самими засудженими (ув'язненими). Так названі особи зобов'язані: додержуватися розпорядку дня, встановленого в СІЗО, виконувати законні вимоги адміністрації СІЗО та персоналу СІЗО. Не здійснювати умисних дій, що загрожують життю і здоров'ю інших осіб, а також принижують їх гідність; дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері [6].

З методом зобов'язань тісно пов'язаний метод заборон. Останній застосовується для виконання завдань захисту прав та законних інтересів безпосередньо засуджених. Зокрема, встановлено заборону будь-якої дискримінації, зокрема пряме або непряме обмеження прав ув'язнених

(засуджених) залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД чи іншу хворобу, сімейного чи майнового стану, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання допомоги іншим ув'язненим або засудженим у захисті їхніх прав [6]. Отже, встановлення заборон є необхідним засобом дотримання режиму відбування покарання та ізоляції в СІЗО, забезпечення завдань як покарання, так і захисту прав та законних інтересів засудженого як людини і громадянина.

Методи зобов'язання та заборони реалізуються у тісній зв'язці з методом контролю. С.В. Романцова під методом контролю розуміє спосіб впливу суб'єкта контролю на підконтрольний об'єкт для досягнення поставлених цілей. Авторка наголошує на тому, що при здійсненні контролю домінують правові, але використовуються й не правові форми. Останні (організаційні та інформаційні форми) застосовуються для забезпечення правових форм контролю, не вимагають повного та чіткого закріплення в нормативно-правових актах, не тягнуть юридичних наслідків. Правові форми контролю – це правомочні дії, що здійснюються суб'єктами контролю в межах компетенції, регламентовані правовими нормами та мають юридичне значення [4, с. 537-538]. Формами реалізації методу контролю можуть бути названі будь-які дозволені законодавством зовнішні його вираження щодо перевірки додержання зобов'язань та заборон відповідними суб'єктами. Наприклад, з метою виявлення продуктів харчування, предметів першої необхідності, інших речей та предметів, які забороняється передавати ув'язненим і засудженим, а також використовувати та зберігати при собі, підготовки до втечі з-під варти, розшуку ув'язнених та засуджених, які переховуються, тощо – проводяться обшуки та огляди ув'язнених і засуджених, огляди персоналу СІЗО і громадян, які перебувають на території СІЗО, їхніх речей та одягу, транспортних засобів, а також

жилих і виробничих приміщень. Обшуки та огляди проводяться персоналом СІЗО з використанням одноразових медичних рукавичок [6].

Висновки. Завершуючи наукове дослідження відзначимо, що під формами діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань доцільно розуміти встановлені адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативних-розшукових та інших заходів, які реалізуються ними в межах компетенції та повноважень, та які спрямовані на досягнення однієї чи декількох завдань. Наприклад, при реалізації завдань з охорони засуджених застосовуються форми ізоляції різних категорій таких осіб, форма провадження режиму перебування таких осіб в СІЗО, тощо. В свою чергу методи слід охарактеризувати як визначені адміністративно-правовими актами прийоми та способи реалізації окремих завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Методи мають відповідати формам їх реалізації. При реалізації форм можливо комбінування декількох методів, залежно від завдань та обставин, в яких вони реалізуються. Наприклад, таке завдання, як виправлення засудженого, передбачає застосування низки форм діяльності: надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги (тренінги, бесіди та ін.), забезпечення навчання, участі у суспільно-корисній діяльності, забезпечення дотримання правопорядку тощо. Такі форми реалізуються за допомогою методів переконання, дозволу, примусу та ін.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти до висновку, що вибір тієї чи іншої форми діяльності безпосередньо залежить від конкретного завдання, що має бути реалізовано, а також об'єктивних чинників, що впливають на обставини, в яких має бути реалізовано цю форму. Такий вибір повинен бути обумовлений відповідністю вимогам законодавства та принципу верховенства права, доцільністю, оперативністю та своєчасністю застосування, ефективністю для досягнення поставлених цілей.

Список використаної літератури:

1. Рунова Н. О. Функції, форми та методи управління державною службою. *Право та інновації*. 2015. № 1 (9). С.108-112.
2. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. ; Вид. 2-е, доп. Львів : СПОЛОМ. 2021. 616 с.
3. Терешко А. Р. Форми та методи управлінської діяльності у сфері побутових послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 190-193
4. Романцова С.В. Органи Державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 533-539. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/95.pdf>
5. Бараш Є. Ю. Управління державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правові засади становлення та розвитку : монографія. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2011. 654 с.
6. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : Наказ Міністерства юстиції України 14 червня 2019 року № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>
7. Мартиновський В.В. Правова природа дозвільної системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 252-255. URL: http://lsej.org.ua/8_2024/60.pdf
8. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
9. Суліцький В.В. Психологічне забезпечення та супроводження діяльності персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки - 2022 в Україні*. С. 234-237.

Khalavka V. I. To the characteristics of the forms and methods of activity of pre-trial detention centers in terms of implementing state policy in the field of execution of criminal sentences

The relevance of the article lies in the fact that state policy in the field of execution of criminal sentences is an important component of the general policy of the state in the field of criminal justice and law and order, since it performs not only a punitive function, but also contributes to the correction and resocialization of persons who have committed crimes. One of the key subjects of the implementation of this policy is pre-trial detention centers, whose activities find their external objective reflection in a number of forms, the implementation of which necessitates the use of a special set of tools and means, i.e. methods. The purpose of the article is to form a characteristic of the forms and methods of activity of pre-trial detention centers in terms of the implementation of state policy in the field of execution of criminal sentences. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of current legislation, provides a description of the key forms and methods of activity of pre-trial detention centers in terms of implementing state policy in the field of execution of criminal sentences. Attention is focused on the fact that the choice of a particular form of activity directly depends on the specific task to be implemented, as well as objective factors that influence the circumstances in which this form is to be implemented. It is concluded that the forms of activity of pre-trial detention centers in terms of the implementation of state policy in the field of execution of criminal sentences should be understood as the external expression of specific organizational, security, operational-search and other measures established by administrative and legal norms, which are implemented by them within the scope of competence and powers, and which are aimed at achieving one or more tasks. For example, when implementing tasks for the protection of convicts, forms of isolation of various categories of such persons are used, the form of implementation of the regime of such persons in the pre-trial detention center, etc. In turn, methods should be characterized as methods and ways of implementing individual tasks of state policy in the field of execution of criminal sentences, determined by administrative and legal acts. Methods should correspond to the forms of their implementation. When implementing forms, it is possible to combine several methods, depending on the tasks and circumstances in which they are implemented.

Key words: forms, methods, pre-trial detention centers, state policy, execution of criminal sentences.